

УДК 81:255:811.161.3

**АСАБЛІВАСЦІ ПЕРАКЛАДУ НАВУКОВЫХ, ТЭХНІЧНЫХ І ПРАФЕСІЙНА
АРЫЕНТАВАННЫХ ТЭКСТАЎ НА БЕЛАРУСКУЮ МОВУ**

А.У. Бунас

Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт харчавання, г. Магілёў, Рэспубліка Беларусь

Лінгвістычная сітуацыя ў Рэспубліцы Беларусь традыцыйна лічыцца неадназначнай і даволі складанай. Насельніцтва нашай краіны па характары моўных паводзін адрозніваецца ад іншых краін двухмоўем асаблівага тыпу з моцнай перавагай рускай мовы, якая не з'яўляецца роднай для большай часткі карэнных жыхароў.

Па статыстычных даных перапісу насельніцтва ў 2009 годзе 53,2% нашых суайчыннікаў назвалі беларускую мову роднай, і толькі 23,4% грамадзян паведамілі, што звычайна размаўляюць дома па-беларуску [1]. Але па выніках перапісу насельніцтва ў 2019 годзе беларуская мова ўказана ў якасці роднай ў 5 094 928 (61,2%) жыхароў рэспублікі, дома ж нацыянальнай мовай карыстаюцца толькі 2 447 764 грамадзяніна. Параўнальна рускую мову лічаць роднай 3 983 765 жыхароў, а дома на ёй размаўляюць 6 718 557 чалавек. Такім чынам, асноўным камунікатыўным сродкам беларускіх грамадзян, на жаль, з'яўляецца руская мова. Хаця за мінулыя дзесяць гадоў працэнт беларусаў у нацыянальным складзе краіны вырас з 83,7% да 84,9%, большая частка з іх выкарыстоўвае рускую мову ў якасці паўсядзённага сродку зносін [2].

Але нягледзячы на невялікую папулярнасць беларускай мовы ў штодзённым маўленні, і нават ў сферы вышэйшай адукацыі ў цэлым, навывкі навуковага, тэхнічнага перакладу з'яўляюцца неабходным, патрэбным уменнем і для кожнага студэнта, і для навуковага супрацоўніка. Студэнтам спатрэбіцца афармляць рэферат для дыпломнай работы як на рускай, так і на беларускай мове; час ад часу па розных прычынах узнікае неабходнасць беларускамоўных публікацый па спецыялізіраваных і агульных прадметах

гуманітарнага цыклу; таксама кожны супрацоўнік вышэйшай школы сутыкаецца з неабходнасцю складання характарыстыкі і іншых дзелавых папер па-беларуску.

У цяперашні час навукова-тэхнічны прагрэс дазволіў нам імгненна спраўляцца з задачай перакладу любых тэкстаў, як мастацкіх, так і прафесійна арыентаваных. Вялікая колькасць разнастайных электронных перакладчыкаў на любы густ пакідае ўражанне ў адсутнасці падобнай праблемы ў XXI стагоддзі. Але, калі сутыкнуцца з перакладам навуковых тэкстаў на практыцы, становіцца відавочна, што тэхнічныя сродкі значна паскараюць працэс, але не даюць гарантыі ў адсутнасці памылак. Таму рэкамендуецца пасля карыстання праграмамі для перакладу абавязкова праверыць тэкст яшчэ раз і звярнуць увагу на далейшыя рэкамендацыі.

Для паспяховага перакладу тэкстаў па спецыяльнасці спатрэбяцца руска-беларускія слоўнікі. Лепш аддаць перавагу двух- і трохтомным акадэмічным выданням, напрыклад, слоўнікам пад рэдакцыяй К. Крапівы або Я. Коласа, дапамогуць пры перакладзе і спецыяльныя тэрміналагічныя слоўнікі. Школьныя слоўнікі звычайна не змяшчаюць слоў-тэрмінаў, таму карыстацца імі немэтазгодна. Спецыфічныя тэрміны могуць адсутнічаць і ў базе праграм-перакладчыкаў, у такім выпадку словы, застаюцца ў рускамоўным варыянце.

Пры перакладзе асобнага слова неабходна звярнуць увагу на яго значэнне ў дадзеным кантэксце. Напрыклад: *блюдо 1. (посуда) талерка, блюда; 2. (кушанье) страва; обед из трех блюд – абед з трох страў*. Інакш могуць нечакана з’явіцца наступныя варыянты перакладу: *белки, жиры и углеводы – ваверкі, тлушчы і вугляводы; брак продукции – шлюб прадукцыі; образование жиров – адукацыя тлушчоў; консервы, заключенные в банки – кансервы, зняволеныя ў слоікі*. Падобныя “шэдэўры”, узятыя са студэнцкіх перакладаў па спецыяльнасцях Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта харчавання, былі напісаны з дапамогай праграм-перакладчыкаў.

Не трэба пакідаць без увагі паметы ў слоўнікавых артыкулах. Пры перакладзе назоўнік можа змяніць род або лік, што аўтаматычна выклікае змены граматычнага характару ў залежных словах. Напрыклад: *сырьеср сыравіна, -ны ж; основное сырье – асноўная сыравіна; крупаж крупы, род. круп ед. нет; рисовая крупа – рысавыя крупы*.

Канчаткі назоўнікаў мужчынскага роду ў родным склоне, як правіла, выклікаюць цяжкасці пры перакладзе. Складанае аб’ёмнае правіла, заснаванае на адценнях значэння слоў, іншым часам цяжка прымяніць на практыцы нават філолагам са стажам. Гэтую інфармацыю таксама можна праверыць па перакладных слоўніках: пасля беларускага перакладу назоўнікаў падаецца канчаток роднага склону з апошнім зычным гукам асновы. Напрыклад: *витамин вітамін, -ну м.; планв разн. знач. план, род. плана м*.

Перш чым узяцца за пераклад абрэвіатуры або складанаскарочанага слова, трэба вызначыць іх расшыфроўку. Напрыклад: *МГУП (Могилевский государственный университет продовольствия) – МДУХ (Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт харчавання); хозрасчет (хозяйственный расчет) – гасразлік (гаспадарчы разлік)*. Неабходна звярнуць увагу на пераклад скарачэнняў найбольш папулярных у навуковай літаратуры: *и т. д. (и так далее) – і г. д. (і гэтак далей); и т. п. (и тому подобное) – і да т. п. (і да таго падобнае); и др. (и другие) – і інш. (і іншыя); т. е. (то есть) – г. зн. (гэта значыць)*

Навуковыя ўстойлівыя выразы (фразеалагізмы) нельга перакладаць механічна, паслоўна, а трэба ўспрымаць сэнс выказвання ў цэлым. Спачатку трэба выдзеліць галоўнае слова ў словазлучэнні, знайсці яго ў слоўніку і ўважліва прачытаць слоўнікавы артыкул, дзе будуць прапанаваны беларускія адпаведнікі да найбольш ужывальных устойлівых выказаў. Напрыклад: *точка в точку – кропка ў кропку; точка зрения – пункт гледжання; в самую точку – у самы раз; дойти до точки – дайсці да краю; сдвинуть с мертвой точки – зрушыць з мёртвага пункту; и точка – і ўсе*.

Трэба звярнуць увагу на асаблівасці перакладу некаторых спалучэнняў слоў, а менавіта на выпадкі дзеяслоўнага кіравання і ўжывання лічэбнікаў *два, тры, чатыры* з назоўнікамі і залежнымі ад іх словамі. Напрыклад: *два плановых документа (р. скл.) – два планавыя дакументы (н. скл.); три целых две десятых (р. скл.) – тры цэлыя дзве дзясятыя*

(н. скл.); значение больше единицы (р. скл.) – значэнне большае за адзінку (в. скл.); заведующий складом (тв. скл.) – загадчык склада (р. скл.); по семейным обстоятельствам (д. скл.) – па сямейных абставінах (м. скл.); согласно инструкциям (д. скл.) – згодна з інструкцыямі (тв. скл.).

Вельмі ўважліва трэба аднесціся да перакладу дзеепрыметнікаў, памятаючы, што не ўсе формы характэрны для беларускай мовы. Абмежаваны ў выкарыстанні дзеепрыметнікі з суфіксамі *-ўш-, -ш-, -уч-, -юч-, -ач-, -яч-, -ім-, -ем-*, адсутнічаюць зваротныя формы дзеепрыметнікаў. Пры перакладзе ў залежнасці ад кантэксту непажаданыя формы трэба замяняць дзеепрыметнікамі з ужывальнымі суфіксамі *-н-, -ен-, -т-, -л-*, іншымі часцінамі мовы (прыметнікамі, назоўнікамі, дзеясловамі) або даданымі сказами. Напрыклад: *хлебо-булочная продукция, характеризующаяся высоким качеством – хлеба-булачная прадукцыя, якая характарызуецца высокай якасцю; вядомая высокай якасцю хлеба-булачная прадукцыя; высакая якасная хлеба-булачная прадукцыя*. Але сустракаюцца канструкцыі, калі ўжыванне даданага сказа не будзе апраўданым. Пры пераходзе дзеепрыметнікаў у разрад прыметнікаў падобная даданая частка будзе выгледзяць некарэктна, асабліва цяжка падабраць пераклад да канструкцый у цяперашнім часе. Тады на дапамогу прыйдуць спалучэнні слоў “у працэсе”, “у стадыі”. Напрыклад: *трансфармуруюццаеся грамадства – грамадства ў працэсе трансфармацыі; развіваюццаеся эканоміка – эканоміка ў стадыі развіцця*.

Дзеепрыслоўі ў беларускай мове ўжываюцца толькі ў дзвюх формах: з суфіксамі *-учы-, -ючы* для дзеепрыслоўяў незакончанага трывання, напрыклад: *ачышчаючы, бродзячы, утвараючы*; з суфіксамі *-ушы-, -шы* для дзеепрыслоўяў закончанага трывання, напрыклад: *ачысіўшы, забрадзіўшы, утварыўшы*. Грубай памылкай лічацца дзеепрыслоўі незакончанага трывання з суфіксамі *-ушы-, -шы* (тыпу *ачышчаўшы, брадзіўшы*), нават калі такія формы ўтвараюцца ў рускай мове.

І нарэшце, трэба памятаць, што з 1 верасня 2010 года ўведзены ў агульнае карыстанне новыя арфаграфічныя нормы [3, с. 5], таму неабходна праверыць перакладзены тэкст на адпаведнасць дзеючым правілам беларускага правапісу. Большасць праграм для перакладаў не прытрымліваецца апошняй рэдакцыі правіл. Для праверкі электроннага перакладчыка трэба надрукаваць вядомае словазлучэнне, пераклад якога не выклікае цяжкасцей, напрыклад: *государственный университет – дзяржаўны ўніверсітэт*. Калі ў слове “*ўніверсітэт*” у нескладовае не з’явілася, то, на жаль, праграма пасля рэформы не аднаўлялася, і спатрэбіцца яшчэ самастойна разабрацца ў асаблівасцях апошняга ўнармавання беларускай арфаграфіі.

Такім чынам, пераклад навуковых, прафесійных тэкстаў мае спецыфічныя асаблівасці і патрабуе пэўных навыкаў, авалодаць якімі – актуальная патрэба для кожнага высокакваліфікаванага спецыяліста.

Спіс літаратуры

1. Перепись населения - 2009. Выходные регламентные таблицы. Национальный состав населения, гражданство. Распространение в Республике Беларусь и областях белорусского и русского языков. Республика Беларусь [Электронный ресурс] / Национальный статистический комитет Республики Беларусь. – Режим доступа: https://www.belstat.gov.by/upload-belstat/upload-belstat-pdf/perepis_2009/5.9-0.pdf – Дата доступа: 08.10.2020

2. Итоги переписи населения Республики Беларусь 2019 года. [Электронный ресурс] / Национальный статистический комитет Республики Беларусь. – Режим доступа: <https://pravo.by/novosti/novosti-pravo-by/2020/september/54414/> – Дата доступа: 08.10.2020

3. Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі / Нацыянальны цэнтр прававой інфармацыі Рэспублікі Беларусь. – Мінск, 2008. – 144с.